

FALUSI NÉPISKOLAI RENDTARTÁS A 18–19. SZÁZAD FORDULÓJÁRÓL

Fontos szerepet töltenek be a mai iskolákban a rendtartások. Érdeemes ezért visszapillantani a múltba, s felidézni egyik-másik régi rendtartást, hogy lássuk, mely állomásokon, fokozatokon jutottunk el napjainkig.

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár *Mss II. 163.* jelzetszám alatt terjedelmes, 400 oldalas kéziratot őriz. Sem szerzője, sem leírásának ideje nem derül ki a szövegből, de kétségtelen, hogy 1797–1810 között vetette papírra az Esztergom megyei *Nagyölvéd*¹ plébánosa, Kratochvila Mihály, aki 1786–1817 között töltötte be ezt a tisztséget.² A kézirat gazdag anyagot nyújt a korabeli falusi élet, ezen belül a korabeli falusi népiskola életének megismeréséhez.

Kratochvila plébánossága előtt három évvel, 1783-ban végzett egyházi felügyeleti látogatás³ szerint *Nagyölvéd* összes lakóinak száma 1185, ebből katolikus 892, református 293. Katolikus tanító és kántor Rosovics Pál, télen 50 tanulója van, esetenként több is. A filiák közül *Farnad* lakosainak száma 1234, ebből, katolikus 758, református 231, luteránus 245. A katolikusok közül 456 a 10 éven felüli. A katolikus tanító Kotulács István, 14 tanulója van. A másik filia, *Kural* lakossága katolikus, számuk 469. A kántortanító Paulovics István, télen 10 iskolást tanít.

Az 1783-i felügyelet jegyzőkönyvéhez csatoltak egy 1788-ból származó jelentést, amelyben feltüntették, hogy Kratochvila Mihály anyanyelve magyar, jól beszél szlovákul, németül pedig közepesen. Ekkor a nagyölvédi iskolamester Hundi Ferenc. Elvben 100 iskolása lenne, ebből télen jár 36, nyáron 10. Kuralom a tanító Budiáts János, 50 iskolása van, ebből télen 39, nyáron senki sem látogatja a tanítási órákat.

A következő felügyeleti látogatás 1824-ben történt.⁴ Ekkor Nagyölvéden 905 katolikus és 412 református lakott, összesen 1317. A katolikusok közül 636 tíz éven felüli, 269 tíz éven aluli volt. A tanító, kántor és jegyző egyszemélyben Reviczky János. A tanítás nyelve magyar, 63 fiú és 60 leány, összesen 123 tanítvány volt. Mivel Farnad időközben 1787-ben önállóvá lett, ezért a korábbi filiák közül csak Kuralt említik, ahol 490 katolikus élt, köztük 342 tíz éven felüli, 148 pedig tíz éven aluli. A tanító-kántor-jegyző Porubszky István, a tanítás nyelve szlovák, 51 fiút és 36 leányt, összesen 87 gyereket tanít.

¹ Ma Csehszlovákiában, neve: *Velké Ludínce*.

² Kratochvila Mihályról Id. *Fábián* János: Kratochvila Mihály. Magyar Sion 1865. 506–514.; *Zelliger* Lajos: Egyházi írók csarnoka. Nagyszombat 1893. 271–272.; Ludovicus *Némethy*: Series parochiarum et parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis. Esztergom 1894. 713.; *Szinyvei* József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1900. VII. kötet, 220–221.

³ Acta visitationalia. Prímási Levéltár, Esztergom. Lib. 203.

⁴ Uo. Lib. 370.

Kratochvil Mihály tehát kezdetben három, majd két település katolikus népiskolájának volt az igazgatója (a falusi népiskolák igazgatói ezekben az évtizedekben mindeniütt a helyi plébánosok voltak). Ezeknek az iskoláknak a részére állította össze az alábbiakban ismertetésre kerülő népiskolai rendtartást.⁵

A kéziratnak a helybeli népiskolával foglalkozó anyaga ezt a címet viseli: „*Iskolai Rendtartás*”⁶

A szöveg egyik része a hét egyes napjaira elosztott tananyaggal, valamint a tanítás módszereivel foglalkozik.

„Mindennap Reggel korán az Oskolába Mise előtt öszve gyűlnek mind a Deákok; a Tanító vagy a Praeceptor korán ottan meg-jelenvén halgatni fogja a be-jövő Kisdedeknek köszöntésit, és azt vagy maga el-fogadja, vagy más bent levő Deákokat ki fog rendelni, akik azt fent szóval el-fogadják” – kezdődik a szabályzat. Mise előtt a tanító, vagy a segédtanító magyarázza el a soronkövetkező hittan-anyagot, majd pedig – a mise után – a tanulók feleltetése – vagyis a rendtartás szóhasználatával: a „*recitállás*” – következik. A tanulóknak ugyanis „a leckéjekeket mindég otthon is előre kell meg tanulni”

„A recitálás módgyáról” szóló fejezetből megtudjuk, hogy a nagyölvedi plébános érdekes módszert alkalmazott iskolájában. A tanév elején két-három hétig a tanító vagy a segédtanító „recitál” vagyis felelteti a gyerekeket, azután kijelöl a jobban olvasó fiúk és lányok közül négyet-négyet. Közülük kettő-kettő recitáltatja a fiúkat, illetve a lányokat; kettő-kettő pedig hallgatja őket s megnézik, ellenőrzik írásbeli leckéjüket. Minden héten másokat jelölnek ki e feladatra. Maga a tanító vagy a segédtanító hétfőn a már olvasni tanulókat, kedden a szótag-összevonást gyakorlókat, szerdán pedig a betű-tanulókat felelteti, ugyanilyen sorrendben csütörtökön, pénteken és szombaton.

A rendtartás köteleességévé teszi a recitálást végzőknek, hogy a „lecke hibákat” a tanítónak bejelentsék, aki „többnyire pirongatással vagy dorgálással” köteles azokat „megorvosolni”. Aki a leckét nem tudja, annak másodsorra is fel kell adni, de „tüstént . . . megmondogatni avagy meg-mutogatni”.

Az „első recitálás” vagyis az első feleltetési-gyakorlási óra után szünet következik, ekkor „fölstökömözni fognak és szükségleteket végezni”. Ez után következik a második „recitálás” az elsőhöz hasonlóan, kivéve csütörtököt és szombatot. E napokon csak egy „recitálás” van, a második helyett a katekizmust tanulják.

De ezzel még nem ér véget a délelőtti tanítás. A második „recitálás” után a tanító vagy a segédtanító tovább magyarázza azt az új tananyagot, amelyet reggel, a mise előtt elkezdett. E tanítást néhány hét után átveszik a jobb tanulók, akik a rájuk bízott kisebb tanulók csoportjaival foglalkoznak, a tanító felügyelete alatt, aki „maga még-is minnyájokat szorgalmasan igazgassa és kormányozza”.

Amikor azután „három fertály 11 órára” jár az idő, vagyis 3/4 11-kor, imádság és éneklés után befejeződik a délelőtti tanítás.

A délután egy órakor ismét iskolába jövő gyerekek „köszöntését figyelmezi a tanító”, s ima után papíron és fekete táblán a betűknek és a számoknak az írását mutatja be, s ezt gyakorolják. Ez fél óráig tart, majd ugyanúgy „recitálás” következik, mint délelőtt. Majd imádság és vecsernye után a szokott köszöntéssel fejezik be a délutáni iskolai tanulást.

⁵ A kézirat mikrofilmje az MTA Könyvtárban, jelzete: 5460/V., pótlás az 5460 végén.

⁶ A kézirat II. részében, 1–47. oldal.

Mindez Kratochvila Mihály kéziratának első nyolc oldalán található, amelyet 24 oldalon követnek az előírt köszöntések, imádságok magyarul, majd szlovákul. Az iskolára vonatkozó szöveganyagot a következő szabályzat zárja le:

A Tanítóknak iskolai és más Kötelességekrül

§ I.

1. Leg-főbb kötelessége a Mesternek az iskola tanítás, azért vagyon néki leginkább jó Mesterháza, tanító pénze, és minden Mesteri jövedelme.

2. Mivel pedig a Mester itten egyszer smind Notarius hivatalt visel, a Mester fő kötelességinek eleget nem tehet maga, azért elkerülhetetlenül szükséges neki Praeceptor tartani.

3. Ezen Praeceptornak pedig olyannak kell lenni, a kit az iskola Director is alkalmazottnak itéllyen.

§ II.

A Praeceptornek ha itt való Lakosbul léssen, a tanításért fizetése légyen leg-alább az egész tanító pénz.

§ III.

1. Mindazonáltal ha Praeceptor fog is lenni, a Mester Ur ne gondolja, hogy már az iskolához semmi köze nem volna nékie; mert tsak akkor is ő az iskola Mester, és ő veszi az iskola Mester fő jövedelmet, azért valahányszor a Notáriusság mellett üres hely találtatik, mindenkor a Praeceptorst segéttelni köteles léssen, és ha néha a Praeceptornak nyomos oka lesz az elmaradásra, a Mester Urnak mint Principalissának kel ötet supleálni, és helyt állani.

2. Ezen kötelesség igen terhesnek nem fog lattzani, a Mester Urnak, ha meg gondolja hogy itten az iskolák tsak Télen tartattnak, mert nyáron a Tanítványok mind el-oszlanak; Télen vagyon tehát az iskola aratás, azért akkor kézzel lábball rajta kell lenni a Tanítóknak.

§ IV.

Annak az ideiben tartoznak a Tanítók az iskolában meg-jelenni korán, a Tanítványokat magányossan nem hagyni, netalán az iskolába tsintalanságot inditsanak, mikoron pedig azok a Templomba mennek a Tanítók kísérteni fogják.

§ V.

1. A Tanítók a Tanítványokhoz Atyai szivességgel, és nagy békességes türéssel legyenek, azért is illetlen lármázástul és főképpen szidalmazó szavaktul magokat tartóztassák.

2. Az iskolabélieknek büntetésit mértékletesen tegyék a Tanítók: azértis őket pofozni, pálczával verni, kezeket, ujjokat ferulázni nem szabad: fenyegetés, pirongatás, és térdepelés leg-közönségesebb büntetés légyen az iskolába, a Virgást pedig és korbátsot tsak nagyobb hibákért, és akkoris a Director Urnak helybe hagyásával kell gyakorolni.

§ VI.

1. A Deákok az oskolába jó rendbe fel-osztassanak, külön legyenek a Gyermek a Leányoktól, külön az olvasók a Syllabizálóktól és Betüzöktől.

2. Meg-kell mutatni a Tanulóknak, miképpen kell tartani a könyvet, miképpen mutatni a betüket, hogy el-ne rongálják a Könyveket. Az Irókat pedig pennát tsinálni, azt keziben fogni, és az íráshoz miképpen kell ülni, tanítsák.

§ VII.

1. Közönségessen kétszer fog a tanító minden nap ebéd előtt, dél után is a Deákokat recitáltatni, ki-vévén ha Katekizmus tartatik, vagy temetés adódna elő, mert ezen esetekben az egy recitálás is elég.

2. Tiltatik a Tanéttónak a Deákokat akárminémü ajándékoknak hatására intézni, vagy az oskolabéli fábul valamit el-venni.

3. A Tanéttók a fütésre gondot tartsanak hogy az rendibe, és mértékletessen legyen, szinte úgy az oskola ajtóra, pléhre, kultsra, kályhára, ablakokra, 3 asztalra, 9 hosszu székre, egy fekete Táblára, ivó Korsókra gondot viseljenek.

§ VIII.

Az Oskolát mindennap ki kel söpretni, mellyet legalkalmatossabb lesz dél után tanétás után, akkor az ablakokat is ki kell nyitogatni, szobát szellöztetni, ugyan akkor helyes léssen az innya való vizet is hozni, mellyet mindég a Tanítványok közül rendre a nagyobbak fogják hozni, valamint az ablakokat is le-törölni.

§ IX.

1. A Mester Urnak Lajstroma legyen, a mellyre fel-jegyezve legyenek a Deákoknak nevei.

2. Hogy a Betüzö Gyermek a Könyvet szét ne rongálják, leg-jobb léssen nékiek először táblátskákat adni, a mellyet onnan hazurul hozván az abecze reák ragasztatik, és eddig még a Betüket meg-tanulják a Könyvek is maradhat épen.

§ X.

1. Kezdeté az Oskolának Őszkor Szüret után, vége pedig a még tsak járnak, mind azon által az Examenttel kell sietni, mert mihelyst ki keleti munkák kezdődnek azonnal fogynak a Deákok, és Szent György napig mind el-oszolnak.

2. Nálunk ideje az Oskolának mindennap; azért itten semmi, recreatio nintsen, hanem tsak Ünnepeken. Azomba November, December és Januarius holnapokba az Oskolának üdeje reggel Misével edgyütt 11 óráig, dél után 1 órától fogva 4 óráig. Más Holnapokban pedig reggeltül fogva 10 óráig, és dél után 1 órától egész 5. óráig.

§ XI.

Iparkodgyanak az Oskola Mester és Praeceptor magok közöt jó harmóniában lenni, mert így magoknak betsültetet, a Tanítványoknak pedig jó példát fognak szerezni, a

Praeceptor a Mester Urat tisztelje, mint Principálissát; de a Mester Ur is meg-gondolván azt, hogy a Praeceptor Mesteri hivatallyának fele-segétsege legyen, ötet Böcsbe tartsa.

*

Anélkül, hogy a fentiek részletes elemzésébe fognánk, meg kell állapítanunk, hogy a nagyövedi rendtartás elsősorban oktatás- és neveléstörténeti vonatkozásai miatt figyelemre méltó. Érdekes számos olyan pedagógiai elve, gondolata miatt, melyet napjainkban is nem győzünk eleget hangoztatni, újlag és újlag felhívni rá a figyelmet.

Előírja a Rendtartás, hogy a tanító már a gyerekek érkezése előtt az iskolában legyen, s fogadja a bejövőket. Meghatározza köszönésük módját, s annak fogadását is. Itt és több más helyen a példamutatás nevelő hatására támaszkodik. Naponta vagy misével, vagy fél óra hitoktatással kezdik a foglalkozást. A vallásos nevelés az iskolai oktatás alapját képezi. Csak ennek napokra történő beosztása után szól a tanító és a segédtanító egyéb teendőiről.

A továbbhaladás alapja az otthoni lecke-készítés és tanulás. Az anyagot mintegy három hétig a praecceptor recitálja, felolvassa, majd a jobban olvasó tanulók. Ha ez eredményesnek tűnik, a leckenézők egyben ki is kérdezik társaikat.

A tanítónak az eredmény hetente történő ellenőrzését írja elő. Nincs szó osztályokról és osztályozásról, de az ismeretek ellenőrzése céljából, annak megkönnyítése végett csoportosítani kell a tanulókat: betűzőkre, szótagolva és jól olvasókra.

A leckenézők és kikérdezők jelentenek a tanítónak, aki ennek alapján pirogat vagy dorgál – dicséretéről nem szól –, de a meg nem értett anyagot köteles újra „meg-mutogatni”, azaz elmagyarázni.

Pontosabb időbeosztást nem ad, gondolni valóan, ha elpilledtek, megéheztek, vagy szükségleteik megkívánták –, került sor szünetre, melyben a fölöstökömöt imádság előzi meg s az is követi. Utána – két nap kivételével – következik a második recitálás, délelőtt háromnegyed 11 óráig. A foglalkozást befejező imádság és éneklés eltarthatott még 11 óráig.

Úgy tűnik, hogy a délután 13 órától való iskolai foglalkozás jelenti „az új anyag nyújtást”, az írást, számolást. Fél óra szünet, ezt követi az elsődleges recitálás, azaz begyakorlás. Végül ismét ima, köszönés, s a tanulók hazamehetnek. Ime: majdhogynem egésznapos iskola a kor lehetőségei szerint, mikoris a köztéteztetés még nem jöhetett szóba, csak ebédelni mentek haza.

Nemzetiségi problémának nyoma sincs, nem kísért, előírja a szlovák gyerekek „tótul”, anyanyelvükön való imádkozását, oktatását!

Igen érdekes a tanítók köteleességeinek összefoglalása. Legfőbb kötelességük: az oktatás! Ezért kap a tanító lakást, fizetést és egyéb jövedelmet.

Praeceptor – segédtanító – csak az lehetett, akit a mester arra alkalmasnak talált. Vajon milyen alapon bírálta el? Elég volt a jelentkezés, s annak kijelentése, hogy: szeretem a gyerekeket?

Jól ki kellett használni a tanítási időt, amely nem lehetett túlságosan hosszú. Kezdeté „szünet után”, alighanem Szent Mihály napjától, szeptember 29-től Szent György napjáig, nálunk április 24-ig. Október, november, december, január hónapokban 8–11 és 1–4 óráig napi 6 órás foglalkozás volt, misével együtt. A többi hónapokban is ugyanennyi, csak délelőtt 1 órával rövidebb, délután ennyivel hosszabb. Ha nem volt téli és tavaszi szünet, csak az ünnepek, s ha átlagosan 25 napot számítunk havonta, ez 6 hónapra 150 nap, amelyhez a legjobb esetben áprilisban még 20 járulhatott, összesen 170 nap.

A megelőzés elve érvényesült abban, hogy a gyermekeket nem volt szabad magukra hagyni, mivel az esetben kevésbé „tsintalanok”, mintha egyedül érzik magukat.

Nagyon figyelemre méltó, hogy kötelességévé tette a Rendtartás a tanítóknak az atyai hangot, türelmet, s tiltotta a szidalmazó szavakat. Nyilvánvalóan az ellenkező magatartás sem volt ritkaság-számba vehető.

Az V. §. 2. bekezdése részletesen kitér a testi fenyítésre, s határozottan tiltja azt! Csak súlyos vétség esetén engedi meg, akkor is csak a „Director Urnak helybehagyásával”.

Külön ültették a lányokat és a fiúkat. Óvták a tankönyveket, márcsak azért is, mert alighanem kevés lehetett.

Már akkor is tilos volt a tanítóknak – ahogyan ma mondanánk – „hálaajándékot” elfogadni. Miben kedvezhettek akkor, hiszen elnézésről, osztályismétlésről nemigen lehetett szó? A tiltás értelmében az iskolabéli fát sem téveszthették össze a sajátjukkal. Más anyagi kísértésnek aligha lehettek kitéve.

És hát ügyeljenek a felszerelésre! Ez látszik abból, hogy tételesen felsorolják az értékeket: ablak, szék, asztal, kulcs ivókorsó stb.

Kötelező volt a napi söprés, szellőztetés, az ivóvízről való gondoskodás, mely munkát a nagyobb tanulókkal végeztették.

A tanári noteszt vagy osztálykönyvet valamiféle lajstrom helyettesíthette, ez azonban nem maradt fenn.

Nem lényegtelen a záró paragrafus, mely „vezető és vezetett” harmóniájáról szól. Az indító okok ma is helytállóak: egymás tisztelete, egymás munkájának megbecsülése és megbecsültetése, a példaadás. Manapság „tantestületi egységről” beszélünk, úgy tűnik, sokszor nem is feleslegesen.